

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.1.2>
УДК 82-31:94(480) "1939/1940"

Світлана Луцій

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-9380-8986>
svitlana.lushchii@gmail.com

РЕЦЕПЦІЯ РАДЯНСЬКО-ФІНЛЯНДСЬКОЇ ВІЙНИ В РОМАНІ ІВАНА ЛОБОДИ «ВОНИ ПРИЙШЛИ ЗНОВУ»

Письменники діаспори глибоко осмислювали воєнну історію українського народу. Це засвідчують насамперед твори І. Багряного, В. Бендера, Ю. Буряківця, Д. Гуменної, О. Ізарського, І. Качуровського, О. Кобця, І. Костецького, О. Лугового, С. Любомирського, У. Самчука та ін.

У статті досліджується рецепція радянсько-фінляндської війни в романі І. Лободи «Вони прийшли знову». На боці волелюбних фінів воювали й українські загони. Об'єктом дослідження став роман про Зимову війну І. Лободи. Мета статті — з'ясувати особливості рецепції радянсько-фінляндської війни в романі І. Лободи «Вони прийшли знову».

Цей твір незаслужено пройшов поза увагою дослідників і діаспорних, і материкових. Одне з важливих завдань — повернути роман в історію вітчизняної літератури ХХ століття. Цей аспект частково визначає і новизну дослідження. Для досягнення мети були залучені контекстуальний аналіз, описовий, історико-літературний методи.

У результаті дослідження було зроблено висновок, що радянсько-фінляндську війну прозаїк розглядає в різних ракурсах: історичному, психологічному, соціальному, екзистенційному. І. Лобода переконливо спростував цілий ряд радянських міфів, пов'язаних зі згадуваною війною, тому роман «Вони прийшли знову» нині особливо актуальний. Прозаїк висвітлює агресивну політику Радянського Союзу. Сьогодні, у часи рашистського нападу, надзвичайно важливо уважно проаналізувати цей твір, бо в ньому можна знайти відповіді на багато питань. Роман І. Лободи «Вони прийшли знову» зацікавить не лише дослідників літератури, а й істориків. У статті звертаюсь до сучасних історичних досліджень, присвячених радянсько-фінляндській війні. Саме історики говорять про промовисті паралелі сучасної російсько-української війни із Зимовою війною 1939–1940 років. На матеріалах про війну, вміщених у журналі «Радянське літературознавство», простежую радянське тлумачення цієї події. Якраз роман І. Лободи «Вони прийшли знову» (1953) став своєрідною художньою історією радянсько-фінляндської війни.

Ключові слова: діаспора; радянсько-фінляндська війна; Зимова війна; журнал «Радянське літературознавство»; роман; рецепція війни; радянський міф; Україна; Фінляндія.

Тема Першої і Другої світових воєн була однією з ключових у літературі української діаспори. Осмислення воєнної історії українського народу, який протягом багатьох століть перебував у складі різних держав, міститься у творах еміграційних письменників, зокрема І. Багряного, В. Бендера, Ю. Буряківця, Д. Гуменної, О. Ізарського, І. Качуровського, О. Кобця, І. Костецького, О. Лугового, С. Любомирського, У. Самчука та ін.

Найбільшою трагедією для українців була та обставина, що під час воєн, зокрема Першої та Другої світових, вони віддавали життя за інтереси інших країн, вимушено воювали один проти одного, опинившись по різні боки барикад. Про це свідчить історичний роман О. Лугового «У кігтях двоголового орла» (1955), у якому майстерно зображено війну 1914–1917 років у Галичині та на Буковині.

Про події Першої світової війни й участь у ній українців розповідається у творі О. Кобця «Записки полоненого: Пригоди і вражіння учасника першої світової війни» (уперше побачив світ у радянсь-

кій Україні 1931 року, у 1959 перевиданий уже в еміграції). Автор цього роману сам був учасником Першої світової війни, на власні очі бачив, як гинули українські солдати за ворожу імперію. Вислів «прокляття війни» вжито в романі неодноразово. Він звучить як гнівне засудження цього абсурду.

Під час Другої світової війни українці також воювали в різних арміях: і радянській, і гітлерівській. (Варто наголосити на тому, що переважна більшість повістей і романів у діаспорі присвячені саме подіям Другої світової війни.)

Роман Івана Лободи «Вони прийшли знову» посідає особливе місце у воєнній «великій прозі» діаспори, тож необхідно глибше розглянути цей твір про радянсько-фінляндську війну, таку ж безглузду, жорстоку, зініційовану Радянським Союзом, як і сучасна російсько-українська війна, тож він зацікавить не лише літературознавців, а й істориків. Роман «Вони прийшли знову» повною мірою можна назвати художнім еквівалентом історії так званої Зимової війни, яку чимало

сучасних істориків вважають початком Другої світової війни для Радянського Союзу, як, власне, і похід на західноукраїнські землі 17 вересня 1939 року.

Мета статті — дослідити особливості рецепції радянсько-фінляндської війни в романі І. Лободи «Вони прийшли знову», повернути цей текст в історію вітчизняної літератури ХХ століття, адже згадуваний твір незаслужено пройшов поза увагою дослідників і діаспорних, і материкових.

На роман «Вони прийшли знову» в 1953 році відгукнувся рецензією критик діаспори В. Чапленко. Рецензію опублікували в журналі «Пороги» за 1953 рік, ч. 44–45. (За вказане джерело дякую літературознавцю, досліднику діаспори С. Козаку.) Цей твір І. Лободи коротко згадано також у монографії «Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» (Луцій, 2017) і статті «Війна та проблема ідентичності у прозі української діаспори 1940–1980-х років» (Луцій, 2020).

І. Лобода не лише звернувся до події, яку рідко осмислювали письменники-емігранти. Він зумів представити цю війну в історичному, соціальному, екзистенційному форматах і при цьому психологічно тонко відтворив процес ідеологічного прозріння українських солдатів, їхнє переосмислення цієї війни, усвідомлення її загарбницької імперської сутності, розуміння винуватців та ініціаторів. У романі «Вони прийшли знову» І. Лобода досить точно висвітлює агресивну політику Радянського Союзу. Сьогодні, у часи рашистського нападу, надзвичайно важливо уважно проаналізувати цей твір, бо в ньому можна знайти відповіді на багато питань, пов'язаних із теперішнім вторгненням в Україну. Дуже легко відчитати чимало паралелей із радянсько-фінляндською війною.

Зимова, або радянсько-фінляндська війна, яку підступно розпочав саме Радянський Союз, тривала протягом 104 діб — із 30 листопада 1939 року по 13 березня 1940 року. Ліга Націй одразу ж засудила цей збройний напад, Радянський Союз виключили з її складу. Маленька Фінляндія відчайдушно й самовіддано відстоювала свої права і свободу. На боці Фінляндії воювали й українські добровольці. За даними істориків, ці підрозділи були сформовані в 1940 році. Один із підрозділів очолював відомий український письменник, військовий діяч, старшина армії УНР Ю. Горліс-Горський (Гриневич, 2012, с. 121). Спочатку в українському підрозділі було 450 бійців, а в березні їх нараховувалось уже 850. Юрій Горліс-Горський (справжнє прізвище — Городянин-Лісовський) — людина-легенда й талановитий розвідник, він щиро підтримував вільнолюбних фінів.

Роман «Вони прийшли знову» І. Лобода написав 1947 року в місті Тіроль. Опублікували його в Канаді вже в 1953 році. Цей художній текст став правдивою історією радянсько-фінляндської війни.

Якщо зробити історичний екскурс у часи становлення незалежності Фінляндії, то легко пояснити назву роману. 6 грудня 1917 року ця країна проголосила незалежність. Більшовики визнали її суверенітет, однак у січні 1918 року спровокували у Фінляндії громадянську війну. У кінці квітня 1918 року фіни за допомогою німецьких військових частин очистили країну від «червоних». У листопаді 1939 року ці «червоні» знову повернулися.

У передмові до роману зазначено, що газети «Правда» та «Ізвестія» цинічно брехали, ніби саме Фінляндія напала на СРСР. Сьогодні цілком слушно рашистський напад порівнюється з радянсько-фінляндською війною. Останнім часом, на жаль, аналітики пророкують Україні й сценарій Фінляндії, за яким країна змушена була укласти мирний договір і віддати агресору 11 % загарбаної території. Попри укладання мирного договору керівництво Радянського Союзу чудово розуміло, що це піррова перемога, що незламну й у військово-стратегічному плані куди вправнішу Фінляндію вони задушили кількісною перевагою в людях і військовій техніці. На 25 тисяч загиблих фінів припадали 126 тисяч загиблих радянських солдатів. В. Гриневич подає таку інформацію: втрати радянської сторони становили 400 тисяч убитими та пораненими.

Про перше і друге вторгнення у Фінляндію як про неймовірний подвиг писали тоді радянські письменники. Так, у другому номері журналу «Радянська література» за 1941 рік було опубліковано твір П. Усенка з бравурною назвою «Кобзарська пісня про славного маршала Тимошенка». Головний «герой» цього твору уславився саме походом на мирну Фінляндію:

Та про його бранну славу,
Про походи грізні,

Як на пана білофіна вів полки залізні.

(Радянська література, 1941, с. 76)

Якраз матеріали цього журналу за 1939–1941 роки дають можливість окреслити рецепцію радянсько-фінляндської війни в материковій Україні, а також ілюструють, наскільки ця рецепція відрізнялась від діаспорної.

На написання статті мене надихнуло надзвичайно цікаве дослідження О. Ляшенко «Риторика війни на сторінках журналу “Вітчизна” 1940-х років» (2024, с. 79–85). На прикладі дослідженого часопису авторка зуміла «визначити інструментарій воєнної риторики на всіх структурних рівнях видання: поезія, проза, критика, публіцистика, хроніка» (2024, с. 79), надавши корисну інформацію для дослідників цієї теми.

Більшість номерів журналу «Радянська література» (згодом назву змінили на «Українська література», а потім — «Вітчизна») розпочинались державними документами й матеріалами (постановами, наказами чи розпорядженнями

уряду). Ці документи дуже нагадують сьогоднішні цинічні заяви рашистських політиків і їхніх засобів масової інформації про найщиріші наміри «ощасливити» українців, звільнивши їх від мерзенних «укрофашистів та бандерівців».

У радіопроводі від 17 вересня 1939 року, опублікованій у десятому номері «Радянської літератури», В. Молотов згадував спочатку про визвольний похід у Західну Україну:

Від радянського уряду не можна також вимагати байдужого ставлення до долі єдинокровних українців і білорусів, які проживають у Польщі, перебуваючи на становищі безправних націй, які тепер кинуті на волю випадку. Радянський уряд вважає своїм священним обов'язком подати руку допомоги своїм братам-українцям і братам-білорусам, які населяють Польщу. (1939, с. 3)

У наступному, одинадцятому, номері «Радянської літератури» була вміщена доповідь В. Молотова, яку він виголосив на засіданні Верховної Ради СРСР 31 жовтня 1939 року (1939, с. 5–18). У ній він знову інформував депутатів про «братню» допомогу населенню Західної України та Західної Білорусії: «Червона Армія вступила в ці райони при загальному співчутті українського і білоруського населення, яке зустрічало наші війська, як своїх визволителів від панського гніту, від гніту польських поміщиків і капіталістів» (1939, с. 9).

У доповіді «Про зовнішню політику Радянського Союзу» В. Молотов поступово готував радянське суспільство до думки про необхідність війни з Фінляндією. Він вів мову про напружені відносини з цією країною, неодноразово наголошуючи, що переговори з Фінляндією розпочалися саме з ініціативи Радянського Союзу.

В. Молотов говорив про те, що питання номер один у перемовинах із Фінляндією — це питання безпеки Ленінграда, розташованого від фінляндського кордону на відстані 32 км. Щоб проілюструвати цю маніпулятивну словесну тактику міністра, варто навести кілька фрагментів зі згадуваної доповіді: «Не може бути сумніву, що тільки радянський уряд, який визнає принцип вільного розвитку національностей, міг піти на цей крок. Треба сказати, що ніякий уряд в Росії, крім радянського, не може допустити існування незалежної Фінляндії біля самих воріт Ленінграда» (1939, с. 13).

Протягом усього виступу в кожному абзаці повторювались одні й ті ж синтаксичні конструкції: «ми запропонували», «ми застерігали», «ми висловили бажання», «ми зробили ряд нових кроків» і т. д.:

Ми запропонували домовитись про те, щоб відсунути на північ від Ленінграда на кілька десятків кілометрів радянсько-фінський кордон на Карельському перешийку. Взамін цього

ми запропонували передати Фінляндії частину території Радянської Карелії, яка перевищує в два рази територію, передану Фінляндією Радянському Союзу. *Ми запропонували* також домовитись про те, щоб Фінляндія здала нам в аренду на певний строк невелику ділянку своєї території в районі входу в Фінську затоку, щоб ми могли там організувати військово-морську базу. <...> *Ми запропонували* також Фінляндії провести по всьому радянсько-фінському кордоні на Карельському перешийку роззброєння укріплених районів, що повинно цілком відповідати інтересам Фінляндії. *Ми виразили*, далі, бажання посилити радянсько-фінський пакт ненападу додатковими взаємними гарантіями. Нарешті, зміцнення політичних радянсько-фінських відносин безперечно, було б прекрасною базою і для швидкого піднесення господарських відносин між нашими країнами. <...> *Ми впевнені*, що керівні фінляндські кола правильно зрозуміють значення зміцнення радянсько-фінських дружніх відносин і фінляндські діячі не піддадуться будь-якому антирадянському тиску і підбуренню з боку будь-кого. (1939, с. 15)

Голова ради народних комісарів наголошував на тому, що «фінляндський уряд піде назустріч нашим мінімальним пропозиціям, які не тільки не суперечать національним і державним інтересам Фінляндії, але зміцнюють її зовнішню безпеку і створюють широку базу для дальшого розвитку політичних і господарських відносин між нашими країнами» (1939, с. 15–16).

Протягом 1940–1941 років у журналі друкувались статті, у яких йшлося про потребу розвитку так званої оборонної літератури. Наприклад, у лютневому номері журналу «Радянська література» за 1940 рік була опублікована стаття «Соціалістичній Батьківщині гідну оборонну літературу». У ній окреслювались основні завдання, що стоять перед радянськими письменниками, частина з яких перебувала в армії та брала участь у «визвольних» походах: «Вони ж знаходяться і в рядах Червоної армії, що бореться за визволення фінського народу з-під ярма маннергеймтаннерів» (1940, с. 5).

Обидва політики — Карл Густав Маннергейм і Вяйньо Таннер — займали протирадянську позицію, завжди послідовно відстоювали інтереси Фінляндії, тому про них у Радянському Союзі й згадували в негативному світлі.

І. Лобода з повагою говорив про К. Г. Маннергейма в романі, адже саме за його ініціативою на Карельському перешийку побудували лінію оборонних споруд, яку називали лінією Маннергейма. К. Г. Маннергейм (1867–1951) — талановитий військовий і державний діяч шведського походження, був великим патріотом Фінляндії. Він увійшов в історію ХХ століття як стратегічно далекоглядний політик і військовий.

В. Таннер (1881–1966) — також талановитий політик-патріот, голова уряду Фінляндії, протягом 1939–1940 років — міністр закордонних справ. Правда, В. Таннер виступав проти вкладання коштів в оборону країни, зокрема не підтримував будівництво лінії Маннергейма, пропонуючи фінансувати насамперед соціальний розвиток. У радянських засобах масової інформації обидва політики виступали як запеклі вороги СРСР.

Я не випадково оглянула матеріали журналу «Радянська література» за 1939–1941 роки, у яких порушується тема радянсько-фінляндської війни. На фоні цих брехливих рецепцій роман І. Лободи звучить як правдива історія війни, а фіни постають справжніми героями-патріотами. У книжці описано маршрути радянської армії, завоювання населених пунктів, схарактеризовано особливості військової тактики фінів і радянських солдатів.

У тексті неодноразово вживаються назви зброї та укріплень: ДОТ — довгочасна вогнева точка з бетону, ДЗОТ — довгочасна земляна вогнева точка, АНП — артилерійський спостережний пункт, КАНП — спостережний пункт командира полку, ТТ — марка самозарядного пістолета, АП — артилерійський полк.

У перші тижні боїв хоробрі фіни доценту розбили 163-тю дивізію та 44-ту піхотну дивізію, частину бійців 4-ї узяли в полон: «У бій кидають відразу по чотири дивізії. Дванадцять днів клекоче фронт від гуку гармат. Гори трупів ростуть на підступах до укріплень. Советські війська йдуть у атаку густими розстрільними. Кулеметні гнізда НКВД сховані в глибокому снігу розстрілюють тих, що намагаються спинитися» (Лобода, 1953, с. 8).

Прозаїк подає також подробиці пересування радянських військ і проведення військових операцій: «Ранком, 25 січня, прийшов наказ про перегрупування наших сил» (1953, с. 28). Бійців Червоної армії кидали на 15-кілометровий марш, щоб швидко і вчасно зайняти нові вогневі позиції. Перекидали військові частини по черзі: 3-й дивізіон (гаубичний), через годину пішов 1-й дивізіон разом із топографічною розвідкою та відділом звукометристів, а також спецвідділ саперної роти. Потім 2-й дивізіон і т. д.

Уже за кілька тижнів деякі солдати Червоної армії починають замислюватись над тим, що насправді відбувається. Так, прозріння молодшого лейтенанта Степана Кириченка розпочалося після розмов із рядовим бійцем Микулою та капітаном Карнишем. Обурюючись із приводу віроломного нападу на Фінляндію, українець Микула говорить Степанові:

Думаю я та й думаю. На якого чорта ми здобуваємо Фінляндію? Що зробила нам оця невеличка, хоробра нація? Кажуть: «фіни напали на нас!» Який великий історичний парадокс: комаха напала на слона! Віриш? Мовчиш, значить не по душі моя мова! Так запереч,

переконай мене. А може думаєш, що тут, у Фінляндії, початок і кінець?! Війні лише початок... Це, якщо хочеш, — мізансцена майбутньої війни!.. Звичайно, що називати теперішні бої — війною, зовсім недоречно, бо це — більше виглядає на самогубство... (1953, с. 29)

Степан зрозумів, що його ворог — не фін: «Перед моїми очима стояв москаль-людожер у подобі різних політруків та комісарів. Він — відвічний ворог!» (1953, с. 27).

І. Лобода постійно веде мову про мужність і стійкість фінів: «Ці люди не знали, що то є страх, сміливо дивилися в очі смерті, п'яніли в боротьбі... Вони бачили свій неминучий кінець... Тепер їхні автомати ще з більшим завзяттям сяли смерть на два боки» (1953, с. 82). Лижні загони билися до останнього бійця, не здаючись у полон. У романі є епізод про безстрашного снайпера, який сам у лісі, перебуваючи високо на дереві, знищив багато солдатів Червоної армії. Таких віртуозних снайперів у фінів було чимало. Згадати хоча б снайпера Сімо Хайха на прізвище «Біла смерть» — він знищив понад 500 радянських солдатів, сам був тяжко поранений в одному з боїв, але залишився живим і помер у 2002 році. Сучасний військовий історик та аналітик Р. Пономаренко в статті «Зимова війна: історичні аналогії» вмістив декілька фрагментів із листів, які радянські солдати писали своїм рідним у перші місяці війни. Вони з жахом оповідали про голод, страшні морози і про фінських снайперів, які стріляли просто з дерев. Відчуття страху ніколи не залишало радянських солдатів, адже небезпека чекала на них усюди (Пономаренко, 2024).

У творі І. Лободи є інформація про те, що фіни були одягнені в біле — цей колір добре маскував їх на снігу, про те, що пересувалися лижні загони невеликими групами, рухалися дуже тихо, на колони радянських військ нападали раптово. Війська Червоної армії були помітні через свій чорно-сірий одяг, військові колони пересувалися голосно, часто грузнучи у високих снігах. Фіни для своїх перевезень використовували оленів, яких було майже не чути.

Читач знайде чимало розповідей про діяльність тренуваних фінських лижних загонів, які «заходять у глибоке запілля, <...> роблять сміливі випадки, мінують шляхи, або просто обстрілюють колони автомашин запальними кулями» (1953, с. 47). Червона армія мала кількісну та збройну перевагу. У стратегічному відношенні мотивовані та вправні фіни стояли на кілька позицій вище: «Занадто дорого платили вони за кожний забраний метр фінської землі. Уся долина покрилася трупами, побагровіла від крові. У повітрі повис страшний, нелюдський крик конаючих...» (1953, с. 21); «Фінські кулемети косили немилосердно, кожний з них мав свою власну сферу обстрілу; все те, що намагалося просунутися вперед — мусило згинати» (1953, с. 21).

У своїх спогадах головний герой роману Степан Кириченко (репресований учасник радянсько-фінляндської війни) зазначав:

Я перейшов невеличкий клаптик фінської землі від Тереоки до Віпурі — шматок землі засіяний трупами советських солдатів і старшин. Хоч сила й перемогла, але це була Пірова перемога: сотні тисяч вбитих, ранених з повиморожуваними обличчями, ногами й руками — ось неповна ціна великої перемоги над Фінляндією! (1953, с. 12)

Степан згадує про пересування червоних військ, про завоювання населених пунктів, мародерство, руйнації. Фіни покидали прикордонні села, мінували свої будинки. Радянські мародери під час грабунків підривалися на мінах. Він детально описує невеличкі прикордонні населені пункти, а також великі міста Теріоки, Вііпурі. (У тексті роману вжито назву Віпурі, тому в цитатах ця назва так залишається.)

Взяття міста Вііпурі повинно було наблизити перемогу Червоної армії. Психологічно тонко письменник відтворив напружену тишу перед боєм:

Ми знову в першій лінії фронту. Перед нами лежить у сніжнім тумані, притулившись до моря, і спокійно чекає своєї участі передостання твердиня фінської системи укріплень — Віпурі. Воно мовчить, сковане підковою залізобетону, наче оніміло. Але ми відчуваємо, що воно незадовго заговорить, що від цієї розмови буде й небові гаряче. І хоч воно знає, що не встояти йому перед силою людського матеріалу, перед наступом трьох армій... але все ж таки... (1953, с. 84)

Бій за Вііпурі був надзвичайно тяжким:

Дружно заревли гармати по всій лінії фронту, засвітили, розсікаючи морозне повітря, тяжкі стрільна артилерії, труснули землю безконечні вибухи розривів і застогнало збуджене з глибокого сну тихе місто над морем — Віпурі. Закипіло, загуло все довкола, перемішалось прокляття, розпучливий крик, стогін і потонуло все навкі в симфонії жаху й смерті. (1953, с. 102–103)

Радянські війська дуже поруйнували місто, розбомбили кафедральний собор:

Задихалося в згарищах мовчазне Віпурі. Сплюндроване, в руїнах, лежало воно, притулившись до моря, як і перше. Його відвічні мешканці, неначе вимерли. На станції були советські залізничники й хоч по місті, на мурах, будинках красувалися російські відозви до населення фінською мовою, але не було охочих, які б хотіли їх читати. (1953, с. 107)

І. Лобода аналізує механізми імперської політики Радянського Союзу, зокрема використання колоніального ресурсу в усіх війнах. Як Ленінград був побудований на кістках українців, так і в радянсько-фінляндській війні вони гинули, відстоюючи інтереси чужої держави. Командири росіяни Забелін і Касімов називають українців «хохлацкой дрянью», бережуть техніку, а не солдатів. Так, у розмові з Касімовим Забелін цинічно говорить: «Хахлов хватіт! Хахляндія большая! Разве не читал секретный приказ товарища Сталина?!..» (1953, с. 27).

Як зазначає В. Гриневич, 44-та Київська стрілецька дивізія (командир — комбриг О. Виноградов) за 7 днів (з 1 по 7 січня) понесла неймовірні втрати: загинуло 33,9 % особового складу (4 756 солдатів) (2012, с. 121). Дослідник також згадує, що «у складі десятків частин і з'єднань, що їх було перекинуто з Київського, Харківського, Одеського військових округів, значну кількість становили мешканці УРСР» (2012, с. 121). О. Божко також розповідає про участь 44-ї Київської стрілецької дивізії в Зимовій війні (Божко, 1999). Ця дивізія була укомплектована переважно українцями.

У статті «Зимова війна: історичні аналогії» Р. Пономаренко наводить факти про розстріли командирів і рядових, яких оголошували зрадниками Батьківщини. Так було знищено комбрига 44-ї стрілецької дивізії О. Виноградова.

У романі І. Лободи «Вони прийшли знову» також чимало епізодів про пошуки зрадників, які нібито винні в програніх битвах Зимової війни. Російські командири винесли смертний вирок солдату Дерев'янку, українцю з Полтавщини, лише за те, що він попросився додому у відпустку, щоб потрапити на похорон до свого сина та підтримати тяжко хвору дружину. Відповідь комісара Забеліна вражає своєю нелюдською жорстокістю: «Родіна в небезпеці, а вам у голові прогулянки?» (1953, с. 85).

За доносом росіянина Паратова, радянського відповідального працівника, Степана Кириченка арештували й відправили у виправний табір на Північ як «ворога народу». У потязі, яким повертався додому із радянсько-фінляндської війни Степан, між ним і Паратовим, який з огидою і зверхністю дивився на нього та іще одного вояка, Сергія Куксу, сталася словесна перепалка. Гідна відповідь Степана, його міркування про радянських чиновників-паразитів коштували йому свободи: «Ми знаємо собі ціну, як знаємо також і те, яку гадючу породу ми вигріли на своїх грудях!» (1953, с. 118).

Через моральні тортури працівника НКВС покінчила життя самогубством кохана Степана — Клео (Клавдія Сабадаш). Не витримавши безробіття, переслідування, Клео отруїлася. Дівчина народилася у сім'ї заможних селян із Херсонщини. Щоб уникнути арештів і переслідування, батьки терміново переїхали на Урал. У 1938 році,

коли над родину знову нависла небезпека, щоб урятувати доньку, батько відправив її до тітки в Ростов, заборонивши писати родині. Саме в Ростові Степан познайомився з Клео. Вірив, що після його повернення з війни на них чекає щасливе життя.

Із передсмертного листа Клео він дізнався, чому дівчина зважилась на такий крок. А згодом ув'язнили і його. У таборі Степан зустрів вояків із фінського фронту, зокрема Микулу, який першим відкрив йому очі на справжній характер радянсько-фінляндської війни. Завершується роман І. Лободи «Вони прийшли знову» такими рядками:

Невже ж і вони, оті недобитки з фінляндського фронту, оті рештки з дивізій: 163, 44, 4-ої опинилися тут? За яку провину? Та ж вони грудьми штурмували лінію Манергайма, та ж їх гнали кулеметним вогнем в потилицю на фінські ДОТи. Так. Вони, оці рештки, колишні полонені, більше того — їх зробили зрадниками батьківщини! Чи чув великий світ щось подібного? (1953, с. 132–133)

За даними історика В. Гриневича, 6 тисяч полонених червоноармійців, яких передали Радянському Союзу, зазнали репресій як «зрадники» батьківщини: 700 із них були засуджені до смертної кари, а 4,5 тисячі відправлені до концтаборів (2012, с. 121). Доля Степана Кириченка, Микули й інших українців — учасників Зимової війни є типовою історією народу, який перебуває в складі тоталітарної імперії.

У материковій Україні неупереджені дослідження радянсько-фінляндської війни з'явилися уже за часів незалежності. Роман І. Лободи «Вони прийшли знову» свідчить про те, що саме в діаспорі Зимова війна вперше була об'єктивно висвітлена й проаналізована. Проживаючи у вільному світі, діячі діаспори мали можливість оприятити всю правду про воєнні події 1939–1940 років та участь українців у складі обох армій — радянської та фінляндської. Підступне й жорстоке вторгнення Росії в Україну просто зобов'язує українців засвоїти важкі уроки радянсько-фінляндської війни.

Покликання

Божко, О. (1999). Хроніка бойових дій 44-ї Київської Червонопрапорної стрілецької дивізії у радянсько-фінляндській війні 1939–1940 рр. У *Україна — Фінляндія: зб. наукових статей* (с. 82–133).

- Гриневич, В. (2012). Радянсько-фінляндська війна 1939–1940. *ЕІУ*, 9, 121.
- Лобода, І. (1953). *Вони прийшли знову. Роман з фінляндсько-большевицької війни*.
- Лущій, С. (2020). Війна та проблема ідентичності у прозі української діаспори 1940–1980-х років. *International Journal of Slavic Studies Transgressive, Pragmatic and Speculative Horizons of Popular Literature and Culture*, 2, 158–172. <https://doi.org/10.34768/2cta-h083>
- Лущій, С. (2017). *Романістика української діаспори: проблема-тика, жанрово-стильові парадигми*. Джурра.
- Ляшенко, О. (2024). Риторика війни на сторінках журналу «Вітчизна» 1940-х років. *Синопис: текст, контекст, медіа*, 30(2), 79–85. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.2.3>
- Пономаренко, Р. (2024, 1 грудня). Зимова війна: історичні аналогії. *Локальна історія*. <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/zimova-viina-roman-ponomarenko>
- Радянська література. Літературно-художній журнал Спілки радянських письменників України* (1939). Кн. 10.
- Радянська література. Літературно-художній журнал Спілки радянських письменників України* (1940). Кн. 2.
- Радянська література. Літературно-художній журнал Спілки радянських письменників України* (1941). Кн. 2.

References (translated and transliterated)

- Bozhko, O. (1999). Khronika boiovykh dii 44-i Kyivskoi Chervonoprapornoï striletskoi divizii u radiansko-finliandskii viini 1939–1940 rr. [The Chronicle of the combat operations of the 44th Kyiv Red Banner Rifle Division in the Soviet-Finnish War of 1939–1940]. In *Ukraina — Finliandiia: zb. naukovykh statei* (pp. 82–133).
- Hrynevych, V. (2012). Radiansko-finliandska viina 1939–1940 [Soviet-Finnish War 1939–1940]. *EIU*, 9, 121.
- Liashenko, O. (2024). Rytoryka viiny na storinkakh zhurnalu "Vitchyzna" 1940-kh rokiv [The rhetoric of war on the pages of the magazine "Vitchyzna" in the 1940s]. *Synopsis: tekst, kontekst, media*, 30(2), 79–85. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.2.3>
- Loboda, I. (1953). *Vony pryshly znovu. Roman z finliandsko-bolshevytskoi viiny* [They come again. Novel from the Finnish-Bolshevik War].
- Lushchii, S. (2017). *Romanistyka ukrainskoi diaspory: problematyka, zhanrovo-stylovi paradyhmy* [The fiction of the Ukrainian diaspora: issues, genre and stylistic paradigms]. Dzhura.
- Lushchii, S. (2020). Viina ta problema identychnosti u prozi ukrainskoi diaspory 1940–1980-kh rokiv [War and the problem of identity in the prose of the Ukrainian diaspora from the 1940s to the 1980s]. *International Journal of Slavic Studies. Transgressive, Pragmatic and Speculative Horizons of Popular Literature and Culture*, 2, 158–172. <https://doi.org/10.34768/2cta-h083>
- Ponomarenko, R. (2024, December 1). Zymova viina: istorychni analohii [Winter War: historical analogies]. *Lokalna istoriia*. <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/zimova-viina-roman-ponomarenko>
- Radianska literatura. Literaturno-khudozhnii zhurnal Spilky radianskykh pysmennykiv Ukrainy* (1939). Vol. 10.
- Radianska literatura. Literaturno-khudozhnii zhurnal Spilky radianskykh pysmennykiv Ukrainy* (1940). Vol. 2.
- Radianska literatura. Literaturno-khudozhnii zhurnal Spilky radianskykh pysmennykiv Ukrainy* (1941). Vol. 2.

Svitlana Lushchii

Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine, Ukraine

RECEPTION OF THE WINTER WAR IN THE NOVEL “THEY CAME AGAIN” BY IVAN LOBODA

Diaspora writers deeply comprehended the military history of the Ukrainian people, as evidenced primarily by the works of I. Bahrianyi, V. Bender, Y. Buriakivets, D. Humenna, O. Izarsky, I. Kachurovskyi, O. Kobets, I. Kostetskyi, O. Luhovyi, S. Liubomyrskyi, U. Samchuk, and others.

The article explores the reception of the Soviet-Finnish War in I. Loboda's novel *They Came Again*.

Ukrainian forces also fought on the side of freedom-loving Finns. The object of the study is the novel about the "Winter War" by I. Loboda. The article aims to discover the peculiarities of the reception of the Soviet-Finnish War in I. Loboda's novel *They Came Again*.

This work has been undeservedly overlooked by researchers, both in the diaspora and on the mainland. One of the important tasks is to bring the novel back into the history of twentieth-century national literature. This aspect partly determines the novelty of the study. To achieve this goal, contextual analysis, and descriptive, historical, and literary methods were used. The novelist examines the Soviet-Finnish war from different perspectives: historical, psychological, social, and existential. I. Loboda convincingly refuted several Soviet myths related to the war. That is why the novel *They Came Again* is especially relevant today. The novelist highlights the aggressive policy of the Soviet Union. Today, in *times of rashism attack*, it is extremely important to analyze this work carefully, because it can provide answers to many questions.

I. Loboda's novel *They Came Again* will be of interest not only to literary scholars but also to historians. In this article, contemporary historical research on the Soviet-Finnish War has been carried out. It is historians who speak of the telling parallels between the current Russian-Ukrainian war and the "Winter War" of 1939–1940.

In the materials about the war published in the journal *Soviet Literary Studies*, specifically the Soviet interpretation of this event has been traced. It was I. Loboda's novel *They Came Again* (1953) that became a kind of fictional history of the Soviet-Finnish war.

Keywords: diaspora; Soviet-Finnish war; "The Winter War"; the journal "Soviet Literary Studies"; novel, reception of war; Soviet myths; Ukraine; Finland.

Стаття надійшла до редколегії 04.02.2025

Прийнята до публікації 12.03.2025

Опублікована 31.03.2025